

ЗНАЧЕННЯ ДОКТРИНИ ПРАВА В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

ЧУЄНКО Валентина Іванівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом

ORCID: 0000-0001-8458-5808

ЧУЄНКО Олександра Іванівна - магістрантка 1 курсу факультету юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК. 340.143

DOI 10.32782/LAW.UA.2023.2.16

Стаття посвячена аналізу ролі правової доктрини в процесі осовременивання і удосконалення українського законодавства. Звертається увага на необхідність європеїзації правової системи, враховуючи общі глобалізаційні процеси, а також євроатлантичний курс України. З допомогою аналізу робіт вітчизняних учених встановлено, що стан дослідження недостаточний. Враховуючи це проблема гостро актуальна.

Визначено поняття модернізації, яке розглядається як зміна всіх правових явищ, трансформація публичних відносин. Приведено напрями модернізації вітчизняного законодавства. Звертається увага на виключальне значення правової доктрини в процесі адаптації до права ЄС.

Акцентується на тому, що в законодавстві відсутнє визначення правової доктрини. З боку наукового співтовариства усвідомлюється неоднозначне ставлення до цього феномену, а також різні трактування його змісту і сутності. Це визначено як негативний фактор, що уповільнює його розвиток.

Доктрина розглядається як спеціалізоване правове явище. Дано визначення правової доктрини, сформульоване вітчизняним ученим. Доктрина представляє собою сукупність ідей, що визначають розвиток правової системи, а також самостійним джерелом права. Визначено основний ознак правової доктрини – авторитетність, а також її походження з юридичної науки. Приведено функції доктрини.

Розглянуто співвідношення доктрини з юридичною наукою. Сформульовано різниці між цими явищами, серед яких різний рівень авторитетності і стійкості. Зазначено на взаємозв'язок доктрини нормативного права і його роль у гармонічному розвитку правової системи.

Проаналізовано положення Угоди про асоціацію, згідно якої Україна зобов'язана адаптувати законодавство до права ЄС, впровадити правові і політичні реформи, демократизувати законодавство в контексті утвердження верховенства права. Представлено аспекти ролі доктрини в процесі європеїзації правової системи. Звертається увага на необхідність формування конституційно правової доктрини, а також вплив доктрини на удосконалення приватного права.

Зроблено висновок про особливе значення правової доктрини в процесі модернізації законодавства, його систематизації і приведення до відповідності європейським стандартам.

Ключові слова: правова доктрина, модернізація, євроінтеграція, юридична наука.

Постановка проблеми

Україна наразі перебуває на етапі зміни соціального та правового простору, пов'язаного з переорієнтацією на європейські стандарти. Даний процес є нормативно закріпленим. Зокрема у преамбулі Конституції звертається увага на європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантично-

го курсу України [1]. Цей факт в додаток до інтенсивного розвитку ринкових відносин, необхідності демократизації законодавства набуває суттєвого значення.

Стан дослідження проблеми

Шляхи вдосконалення та європеїзації українського законодавства досліджувалися ще з перших років незалежності, але варто зазначити, що на роль правової доктрини в цьому процесі недостатня увага з боку вчених. Дане питання висвітлювалось у працях вітчизняних науковців, зокрема, В. М. Тернавської [2], Н. М. Павлюка [3], Н. О. Клещенка [4]. Взагалі сутність та правова природа доктрини, а також її вплив на модернізацію законодавства висвітлені досить фрагментарно, тому тема не втрачає своєї актуальності.

Метою статті є дослідження правової природи доктрини, її сутності, визначення основних характеристик, які вирізняють її з-поміж інших джерел права, а також формулювання впливу доктрини на розвиток правової системи України в контексті модернізаційних та глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу

Модернізація правової системи розглядається як еволюційна зміна синтезованої сукупності правових явищ і процесів, зумовлена міжнародними глобалізаційними процесами, з метою якісно нового впливу на правове життя суспільства та передбачає структурну трансформацію всіх суспільних відносин, що регулюються правом [5, с. 40]. М. Г. Хаусова виділяє наступні напрями модернізації українського права: розширення змісту прав і свобод людини, зміна політичної сфери та законотворчості, зміцнення ролі приватного права в правовій системі, наближення вітчизняного законодавства та законодавства європейських країн [5, с. 41].

Проблема узгодження національного законодавства з правом ЄС (*acquis communautaire*) є чи не найбільш ключовою та передбачає реформування багатьох сфер суспільного життя та впровадження норм міжнародного права у сфері дотримання прав людини. В цьому аспекті на правову

доктрину покладається важливе завдання із створення такої правової моделі, яка б інтегрувала кращий іноземний крізь призму вітчизняних особливостей та історико-соціального підґрунтя.

В науці доволі неоднозначним є ставлення до правової доктрини. Існують різні підходи до трактування цього феномену, які часто мають спрощений характер, що безперечно негативно впливає на його подальше використання. У законодавстві України відсутній термін «правова доктрина». Разом з тим у законі України «Про міжнародне приватне право», а саме у статті 8, вказується, що «при застосуванні права іноземної держави суд чи інший орган встановлює зміст його норм згідно з їх офіційним тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі» [6].

Ця суттєва законодавча прогалина зумовлює необхідність звернення до праць задля формулювання поняття правової доктрини. Так на думку Н. О. Клещенка, правова доктрина – це сукупність ідей та принципів, що знаходяться у нерозривному взаємозв'язку з юридичною наукою, законодавством і практикою та визначають основоположні засади розвитку правової системи [4, с. 33].

Разом з тим, правову доктрину можна розглядати як самостійне джерело права, що має значний регламентаційний характер. Базисним фактором визначення доктрини як дієвого правового феномену є ідея про її авторитетність. Доктрина прямо походить від юридичної науки, що зумовлює виконання нею таких функцій як пізнання, обґрунтування існуючих правових положень, сприяння вдосконаленню законодавства. Крім того, доктрину розглядають як погляди вчених-юристів, коментарі до законодавства, визнані наукові праці.

Поширеною є позиція, згідно з якою доктрина ототожнюється з юридичною наукою. Проте всі наукові праці, які містять актуальність, новизну та присвячені дослідженню проблем державно-правового розвитку можна віднести до поняття «доктрина». Цю думку обґрунтовує І. В. Семеніхін, слушно зазначаючи, що суспільна цінність продуктів наукової творчості є неоднаковою; існу-

ють дослідження, що не мають прикладного значення, їх висновки й положення не реалізуються в житті, що виключає можливість їх сприйняття суспільною практикою [7, с. 26]. Юридична наука та доктрина дійсно є доволі близькими, проте доктрина має більш складний глибокий характер, вищий авторитет та відзначається особливим рівнем усталеності. Наука у свою чергу є явищем динамічним та плюралістичним.

Також необхідно звернути увагу на складний взаємозв'язок та співвідношення доктрини та нормативного права. Науковці зазначають, що цей зв'язок для кожної держави є різним. Для європейських країн характерним є найчастіше випередження доктриною змісту чинного законодавства [8, с. 178]. Не можна оминати той факт, що відсутність балансу між теорією та практичним нормотворенням, зумовлює сповільнений розвиток обох.

Зважаючи на те, що правова доктрина формує основу нормативної та правозастосовної діяльності, вона відіграє суттєве значення в процесі зближення правових систем держав. Підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони ознаменувало початок цього процесу в нашій державі. Цією угодою Україна зобов'язалася утверджувати спільні цінності, як-от демократія, повага до прав людини і основоположних свобод та верховенство права, дотримуватися принципів Статуту ООН, ОБСЄ, положень Загальної декларації прав людини, Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод. Також закріплено курс на впровадження політичних, правових та інституційних реформ та на співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки [9].

І. В. Семеніхін звертає увагу на три аспекти ролі правової доктрини в процесі правової глобалізації та євроінтеграції. По-перше, саму ідею зближення неможливо було б втілити в життя без належної ґрунтовної розробки цієї проблематики на доктринальному рівні.

Крім того, формування загальноєвропейського правового простору здійснюється на основі загально-визнаних доктринальних ідей та принципів демократії, непорушності основних прав людини, верховенства права, що сприймаються як спільні цінності цивілізованих держав [10, с. 196].

Суттєвим є також те, що вироблення загальних орієнтирів та реалізація правової політики з євроінтеграції, гармонізація національних законодавств країн-членів ЄС здійснюється наднаціональними інституціями та урядами європейських держав з урахуванням здобутків юридичної науки, яка розробляє і пропонує ефективні шляхи вирішення численних проблем, що виникають у цій царині [10, с. 197].

В. М. Тарнавська схиляється до думки, що першочерговим у процесі зближення є формування конституційно-правової доктрини, адже вона виступає орієнтиром для решти змін [2, с. 61]. Для розвитку приватного права необхідним є ґрунтовний аналіз методів уніфікації з метою не лише узгодити загальні принципи, але й дослідити, інтегрувати конкретні юридичні механізми та конструкції. Доктрина має сприяти процесу вдосконалення, зокрема, цивільного законодавства шляхом аналізу практики застосування чинного законодавства, а також надання висновків щодо оновлення структури Цивільного Кодексу.

Ще одним напрямом модернізації правової системи України є її систематизація. Доктрина в цьому контексті є інструментом упорядкування всього правового масиву, який нерідко має хаотичний характер.

Отже, дослідження наукових праць та окремих положень законодавства дає змогу зробити висновок, що доктрина є особливим правовим феноменом. Можна без перебільшення сказати, що правова доктрина відіграє важливе значення у процесах нормотворення та правозастосування. Крім того модернізація всієї вітчизняної правової системи, яка першочергово передбачає адаптацію до права ЄС неможливе без теоретичного аналізу як цілих правових явищ, так і окремих норм та положень, що має проводитися на доктринальному рівні.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. В. М. Тернавська. Роль правової доктрини у процесі розвитку національних правових систем під впливом правової глобалізації. *Нове українське право*. 2022. № 4. С. 57-62.
3. Н. М. Павлюк. Доктрина цивільного права як теоретичне підґрунтя модернізації цивільного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6/2021. С. 68-71.
4. Н. О. Клещенко. Роль правової доктрини на формування національного законодавства: реалії сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6/2022. С. 31-33.
5. М. Г. Хаустова. Правова політика Української держави у сфері модернізації правової системи України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1/2020. С. 39-42.
6. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#top>.
7. І. В. Семеніхін. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз. Харків. Юрайт. 2012. 88 с.
8. А. С. Довгерт. Про зближення доктрин цивільного права в Україні та в західноєвропейських країнах. *Часопис цивілістики*. 2017. № 27. С. 178-183.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
10. І. В. Семеніхін. Роль правової доктрини у формуванні європейського правового простору. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. № 24'2012. С. 187-198.
11. А. Є. Шевченко. М. В. Кармаліта. Вплив правової доктрини на правотворчий процес в Україні. *Юридичний вісник*. 2015. № 3 (36). С. 52-57.

Referenses

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. V. M. Ternavska. The role of legal doctrine in the process of development of national legal systems under the influence of legal globalization. *New Ukrainian law*. 2022. No. 4. P. 57-62.
3. N. M. Pavlyuk. The doctrine of civil law as a theoretical basis for the modernization of the civil legislation of Ukraine. *Legal scientific electronic journal*. 2021. No. 6/2021. P. 68-71.
4. N. O. Kleschenko. The role of legal doctrine in the formation of national legislation: today's realities. *Legal scientific electronic journal*. 2022. No. 6/2022. P. 31-33.
5. M. G. Haustova. Legal policy of the Ukrainian state in the field of modernization of the legal system of Ukraine. *Legal scientific electronic journal*. 2020. No. 1/2020. P. 39-42.
6. On private international law: Law of Ukraine dated 23.06.2005 No. 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#top>.
7. I. V. Semenikhin. Legal doctrine: general theoretical analysis. Kharkiv. Right. 2012. 88 p.
8. A. S. Dovgert. About the convergence of civil law doctrines in Ukraine and in Western European countries. *Journal of Civil Studies*. 2017. No. 27. P. 178-183.
9. Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand: international document dated 06/27/2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
10. I. V. Semenikhin. The role of legal doctrine in the formation of the European legal space. State construction and local self-government. 2012. No. 24'2012. P. 187-198.
11. A. E. Shevchenko. M. V. Karmalita. The influence of legal doctrine on the law-making process in Ukraine. *Legal Bulletin*. 2015. No. 3 (36). P. 52-57.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу ролі правової доктрини в процесі осучаснення та вдосконалення українського законодавства. Звертається увага на необхідність європеїзації правової системи з огляду на загальні глобалізаційні процеси, а також на євроатлантичний курс України. За допомогою аналізу праць вітчизняних учених визначено, що стан дослідження є недостатнім. З огляду на це проблема є гостро актуальною.

Визначено поняття модернізації, що розглядається як зміна усіх правових явищ, трансформація суспільних відносин. Наведено напрями модернізації вітчизняного законодавства. Звертається увага на виняткове значення правової доктрини в процесі адаптації до права ЄС.

Акцентується на тому, що в законодавстві відсутнє визначення правової доктрини. З боку наукової спільноти вбачається неоднозначне ставлення до цього феномену, а також різне трактування його змісту та сутності. Це безперечно визначено як негативний фактор, що сповільнює його розвиток.

Доктрина розглядається як специфічне правове явище. Надано визначення правової доктрини, сформульоване вітчизняним ученим. Доктрина є сукупністю ідей, що визначають розвиток правової системи, а також самостійним джерелом права. Визначено основну ознаку правової доктрини – авторитетність, а також вказано її походження від юридичної науки. Наведено функції доктрини.

Розглянуто співвідношення доктрини з юридичною наукою. Сформульовано відмінності між цими явищами, серед яких, різний рівень авторитетності та усталеності. Вказано на взаємозв'язок доктрини на нормативного права та його роль в гармонійному розвитку правової системи.

Проаналізовано положення Угоди про асоціацію, за якою Україна взяла на себе обов'язок адаптувати привести законодавство до права ЄС, впровадити правові та політичні реформи, демократизувати законодавство в контексті утвердження верховенства права. Наведено аспекти ролі доктрини в процесі європеїзації правової системи. Звертається увага на необхідність формування конституційно-правової доктрини, а також вплив доктрини на вдосконалення приватного права.

Зроблено висновок про особливе значення правової доктрини в процесі модернізації законодавства, його систематизації та приведення у відповідність європейським стандартам.

Ключові слова: правова доктрина, модернізацій, євроінтеграція, юридична наука.

V. I. Chuienko. O. I. Chuienko.

SIGNIFICANCE OF THE DOCTRINE OF LAW IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION PROCESSES IN THE LEGAL SYSTEM OF UKRAINE

The article is devoted to the analysis of the role of legal doctrine in the process of modernization and improvement of Ukrainian legislation. Attention is drawn to the need for Europeanization of the legal system in view of general globalization processes, as well as the Euro-Atlantic course of Ukraine. With the help of the analysis of the works of domestic scientists, it was determined that the state of research is insufficient. Given this, the problem is acutely relevant.

The concept of modernization, considered as a change of all legal phenomena, transformation of social relations, is defined. Directions for modernization of domestic legislation are given. Attention is drawn to the exceptional importance of legal doctrine in the process of adaptation to EU law.

Emphasis is placed on the fact that there is no definition of legal doctrine in the legislation. On the part of the scientific community, one can see an ambiguous attitude to this phenomenon, as well as different interpretations of its content and essence. This is definitely defined as a negative factor that slows down its development.

The doctrine is considered as a specific legal phenomenon. The definition of legal doctrine, formulated by a domestic scientist, is given. The doctrine is a set of ideas that determine the development of the legal system, as well as an independent source of law. The main feature of legal doctrine is determined - authority, and its origin from legal science is also indicated. The functions of the doctrine are given.

The relationship between the doctrine and legal science is considered. Differences between these phenomena are formulated, including different levels of authority and stability. The relationship between the doctrine of normative law and its role in the harmonious development of the legal system is indicated.

The provisions of the Association Agreement, according to which Ukraine assumed the obligation to adapt the legislation to EU law, implement legal and political reforms, democratize legislation in the context of establishing the rule of law, are analyzed. Aspects of the role of the doctrine in the process of Europeanization of the legal system are presented. Attention is drawn to the necessity of forming a constitutional and legal doctrine, as well as the influence of the doctrine on the improvement of private law.

A conclusion was made about the special importance of legal doctrine in the process of modernization of legislation, its systematization and bringing it into line with European standards.

Keywords: legal doctrine, modernization, European integration, legal science.